

ÖZÜN ÖNCELİĞİ İLKESİNİN TERS REPO İŞLEMLERİNİN TİCARİ İŞLETMELER TARAFINDAN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ ÜZERİNE ETKİSİ

Emine Ebru AKIN^(*)

Özet: Ticari firmalar zaman zaman fon fazlalıklarını değerlendirmek amacıyla ters repo işlemlerine girmektedirler. Ters repo işlemleri, menkul kıymetlerin geri satımı taahhüdüyle alınmasıdır. Temel olarak ters repo işlemlerinde ticari işletmelerin menkul kıymetleri geri satma hakkı bulunmakta, ancak bu hakkın kullanılıp kullanılmaması ticari işletmenin tercihine bırakılmaktadır. Ancak, SPK tarafından yapılan düzenleme ile ticari işletmeler satma zorunluluğu altına girmektedir. Bu durum ise ters repo işlemlerinin özünü etkilemiş ve menkul kıymet alım satımından ziyade faizli borç alış verişi niteliğini kazanmasına neden olmuştur. Bu da repo işlemlerinin muhasebeleştirilmesi üzerinde de önemli etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Repo-Ters Repo-Özün Önceliği İlkesi

Abstract: Commercial Companies, from time to time, implement reverse repurchase agreement ('repo') operations in order to utilize their fund surplus. Reverse repo operation is a process of buying securities with the undertaking to sell back. Regarding reverse repo operations, the right for selling back the securities essentially exists, however, whether the right will be used is subject to the company's choice. Nevertheless, with the regulation of Stock Exchange Commission, the companies are obligated to sell them. This affected the essence of the reverse repo operations and lead them to assume a characteristic of a money exchange with interest instead of a buying-selling operation of securities. This, in turn, has a significant effect on putting the repo operations in the accounting system.

Keywords: Repurchase Agreement, Reverse Rrepurchase Agreement

I.Giriş

Gerek bankalar ve aracı kurumlar gerekse de ticari işletmeler ellerindeki atıl fonları değerlendirmek amacıyla menkul kıymet alırlar. Bu menkul kıymetler sayesinde ilgili kuruluşlar atıl olarak kalan fonlardan getiri elde etmeyi amaçlarlar. Ancak kuruluşlar fon gereksinimi duymaları halinde ya bu menkul kıymetleri nakte çeviremezler ya da nakte çevirseler dahi beklenen getiri sağlanamadan nakte çevirmek zorunda kalabilirler. Bu durum ise kuruluşların nakit akımlarını olumsuz yönde etkiler. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmaya yönelik olarak para piyasası aracı niteliğinde olan Repo ve Ters Repo işlemleri geliştirilmiştir. Repo işlemleri; menkul kıymete sahip olan tarafın belli bir vadede, belirlenen bir fiyattan menkul kıymetlerini geri alma taahhüdü ile satımı işlemidir. Ters repo ise, elinde atıl fonu bulunan kuruluşların bu fonları ile menkul kıymetlerin geri satımı taahhüdü ile alımıdır.

^(*) Arş.Gör.Gazi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

Yapılan bu çalışmada genel olarak repo işlemleri ve çeşitleri tanıtıldıktan sonra Türkiye’de repo işlemlerine yönelik olarak Sermaye Piyasası tarafından konulmuş bazı esaslar, Gelir Vergisi tevfikatı ,repo işlemlerinin değerlendirilmesi ve son olarak ticari işletmeler tarafından muhasebeleştirilmesi konuları üzerinde durulacaktır.

II.Repo İşleminin Gelişimi

“Repo’yu 1830 yılında ilk kullanan İngiltere Merkez Bankası olmasına karşılık, ABD reponun çağdaş ve sofistike anlamını bulduğu yerdire (Yetim,1997a:76).” “ABD’de Federal Reserve’nin bankaların mevduata uygulayabilecekleri faiz oranları ile ilgili düzenlemesinde (Regulation Q) yapılan değişiklikle bankaların 30 günden daha az vadeli mevduata faiz vermelerinin önlenmesi repoyu yaratmıştır. Bankalar kendi aralarında bu sınırlamayı “Federal Fonlar” alım satımı ile aşmaya çalışırken, banka dışı kuruluşlarda atıl fonlarını kısa vadeli borç vererek bir gelir elde etmek için repo yapmaya başlamışlardır. Böylece repo, vadesiz ve çok kısa vadeli mevduata faiz verilmediği ortamda ellerinde borç verebilecek fon bulunduranlar için önemli bir finansal araç haline gelmiştir (Yetim,1991:120).”

Türkiye’de ilk repo işlemleri bankerler tarafından yapılmıştır. “Bankerler, her türden menkul kıymetin satışını üstlendikleri gibi, sattıkları bu menkul kıymetleri belli bir süre sonra belli bir fiyattan geri satın alma taahhüdü vermişlerdir. Mevduat faiz oranlarının enflasyonun altında seyrettiği dönemlerde tasarruf sahibine yüksek getiri sunan Banker Piyasası dolayısıyla menkul kıymet alım satımı da hızla gelişmiştir. Sistemde yasal ve kurumsal düzenlemeler olmadığı için bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bankerler satabilecekleri kadar menkul kıymet temin edemeyince büyük ölçüde “*Fiktif Repo*” işlemleri yapmaya başladılar. Yani ellerinde olmayan menkul kıymeti sanki ellerinde varmış gibi bir makbuz karşılığında sattılar ve belirli bir süre sonra da makbuzları daha önceden saptadıkları fiyat üzerinden geri almayı taahhüt ettiler. Ancak mekanizma kısa bir süre sonra bozuldu ve 1980’li yılların başında yaşanan “*Banker Faciası*” meydana geldi. Banker faciasının hemen ardından repo işlemleri yasaklandı ve yeni düzenlemeler sonucu işlemez hale geldi. Repo işlemlerinin yeniden başlaması 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren yabancı bankaların öncülüğünde gerçekleşti.Bu arada Merkez Bankası da repo ve ters repo işlemlerini açık piyasa işlemlerinin bir türü olarak sıkça kullandı”. (Uzunoglu,1998:34) Bu gelişmeler sonucunda repo ile ilgili ilk düzenleme Sermaye Piyasası Kurulu(SPK)’nun “Menkul Kıymetlerin Geri Alma veya Satma Taahhüdü İle Alım Satımı Hakkında Tebliğ”(Seri:V, No:7), 31.7.1992 tarih ve 21301 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Bu tebliğe göre Kurul’dan izin almış kuruluşlar, repo ve ters repo işlemlerini yapabilirler. Tebliğ aynı zamanda yetkili kuruluşların mevzuata uygun olarak İstanbul Menkul Kıymetler Borsa’sında açılacak pazarlarda repo ve ters repo işlemlerini yapabileceklerini hükme bağlamıştır. Bu çerçevede piyasa katılımcılarının

ihtiyaç ve talepleri de dikkate alınarak “Repo ve Ters Repo Pazarı ”İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Tahvil ve Bono Piyasası bünyesinde 17.02.1993 tarihinde açılmıştır(Parasız,1997:212).

III.Repo Türleri

Repo işlemleri zamanla ihtiyaca göre şekillenmiş ve farklı özelliklere sahip repo işlemleri doğmuştur. Genel olarak repo işlemleri aşağıdaki türlere ayrılmaktadır:

a-*Düz Repo-Ters Repo*: Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayınlanan V seri ve 7 numaralı “Menkul Kıymetlerin Geri Alma veya Satma Taahhüdü İle Alım Satımı Hakkında Tebliğ”in 2’nci maddesinde şu şekilde tanımlanmaktadır:

“*Düz Repo*; menkul kıymetlerin geri alma taahhüdü ile satımını, *ters repo* ise menkul kıymetlerin geri satma taahhüdü ile alımını ifade eder” şeklindedir.

b- *Açık (Vadesiz) Repo - Sürekli Repo*:“Repo işlemi, işlemin taraflarından birine, süreyi iradesi ile belirleme, yani işlemi istediği zaman sona erdirme yetkisi tanıyorsa bu tür repo işlemlerine *Açık(Vadesiz) Repo* denir(Yüksel vd.2002:523)”. “Taraflardan biri sözleşmeyi fesh etmediği sürece vade sonunda sözleşmenin kendiliğinden yenilenmesi söz konusu ise bu tür repo işlemlerine *Sürekli Repo* denir (Şenman, 1998:42).”

c-*Vadeye Kadar Repo*:“Bu repo türünde, anlaşmada belirlenen vadenin bitim tarihi repoya konu olan kıymetin faiz ya da kupon ödeme günü ile aynı olmaktadır (Yetim,1997b:6).”

d-*Esnek Repo*:“Parayı borç veren yatırımcının, karşı tarafa bir kısmını önceden anlaşılan vade ve koşullarda geri çekme hakkı karşılığında, yine belli faiz oranından ödeme yapacağı konusunda esneklik veren işlemler *Esnek Repo* olarak adlandırılır (Yetim,1997b:8)”

e-*Swap Repo*: Döviz üzerinden yapılan repoya *Swap Repo* denir (Öcal ve Çolak, 1999:31).

f- *Fiktif(Karşılıksız) Repo*: Bir menkul kıymetin birden fazla kişiye satılması veya elde olmayan menkul kıymetin satılması durumudur (Kendirli, 2001:97).

g-*Vade Açısından Repo*: Vade açısından repo işlemleri “Gecelik Repo ve Vadeli Repo” olarak sınıflandırılmaktadır.“Repoda vade kısa olup normal olarak 1 hafta ile 1 ay arasında değişmekle birlikte, piyasada fon ihtiyacı olan kuruluşların ihtiyacına göre daha da kısaldığı 1 güne kadar indiği ve faiz oranının da kısa vadeli mevduat oranının çok üzerine çıktığı görülmektedir (Karabıyık,1997:49)”.Gecelik repolarda vade bir gündür. Vadeli repolarda ise; vade genellikle 1-3- 6 ay arasındadır.

IV.Türkiye’de Repo İşlemleri

Repo işlemleri ile ilgili ilk düzenleme; Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)’nın “Menkul Kıymetlerin Geri Alma veya Satma Taahhüdü İle Alım Satımı Hakkında Tebliğ”(Seri:V, No:7), 31.7.1992 tarih ve 21301 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanmış olan düzenlemedir. Bu düzenleme ile repo işlemlerine ilişkin ilke ve esaslar belirlenmiş ve kanuna bağlanmış olmaktadır. Repo işlemlerine ilişkin olarak getirilmiş olan bu esaslara aşağıda yer verilecektir.

A.Repo Yapmaya Yetkili Kuruluşlar

Repo ve ters repo işlemlerini, Sermaye Piyasası Kanunu’nun 34’üncü maddesi uyarınca faaliyet izni almış bankalar ile daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının alım satımına aracılık etmeye yetkili ve Kurul’un sermaye yeterliliğine ilişkin düzenlemeleri uyarınca gerekli asgari öz sermaye yükümlülüğünü sağlamış olan aracı kurumlar yapabilirler. Repo ve ters repo işlemlerinde bulunacak aracı kuruluşların;

a)Bünyelerinde repo ve ters repo işlemlerini yürütebilecek yeterli sayıda müşteri temsilcisini,

b)Yeterli mekan, teknik donanım ve belge-kayıt düzenini sağlamış bulunmaları gerekir.(31/7/1992 tarihli ve 21301 mükerrer sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Menkul Kıymetlerin Geri Alma veya Satma Taahhüdü ile Alım Satımı Hakkında Tebliğ (Seri: V, No: 7)’in 4 üncü maddesinin birinci fıkrası 25 Ekim 2002 tarihli Resmî Gazete,Sayı: 24917 ‘de yayımlanan “Menkul Kıymetlerin Geri Alma veya Satma Taahhüdü ile Alım Satımı Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri: V, No: 57)” ile bu hali almıştır.)

B.Repo İşlemine Konu Olan Menkul Kıymetler

Repoya konu olabilecek menkul kıymetler tebliğin 5. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre işlem konusu menkul kıymetler şunlardır:

- Devlet Tahvilleri,
- Hazine Bonoları,
- Banka Bonoları,
- Banka Garantili Bonolar,
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’nca İhraç Edilen Borçlanma Senetleri,
- Mahalli İdareler ve Bunlarla İlgili İdare, İşletme ve Kuruluşların Kanun Uyarınca İhraç Ettikleri Borçlanma Senetleri,
- Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler de dahil Olmak Üzere Menkul Kıymet Borsalarında İşlem Gören veya Borsaya Kote Edilmiş Olan Borçlanma Senetleri.

C. Repo ve Ters Repo İşlemlerinin Yapılma Esasları

Tebliğ'in 7. maddesine göre repo ve ters repo işlemleri aşağıdaki esaslara göre yapılacaktır:

- a-** Taraflar arasında, işlemlerin genel esaslarını düzenleyen yazılı bir çerçeve anlaşması yapılması,
- b-** Repo işlemlerinde taraflar arasında kararlaştırılan şartlarla işlemin yapılarak menkul kıymet bedelinin çerçeve anlaşmasında belirlenen şekilde ödenmesi,
- c-** Ters repo işlemlerinde, taraflar arasında kararlaştırılan şartlarla işlemin yapılarak menkul kıymetin çerçeve anlaşmasında belirlenen usuller dahilinde tevdi edilmesi ve bu menkul kıymetlerin yetkili kuruluş tarafından Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nca yapılacak düzenlemeler çerçevesinde "Depo" edilmesi,
- d-** İşlemin vadesinde taahhütlerin yerine getirilerek kararlaştırılan bedelin ilgili tarafa iletilmesi ile menkul kıymetin karşı tarafa iade edilmesi,
- e-** Yetkili kuruluşların müşterileri ile yaptıkları ters repo işlemlerinde, işlemin vadesinde söz konusu menkul kıymetlerin yetkili kuruluş tarafından "Depo"dan teslim alınarak karşı tarafa iade edilmesi,
- f-** Ters repo işleminin yetkili kuruluşlar arasında yapılması durumunda ise, işlemin vadesinde menkul kıymetlerin yetkili kuruluşun talimatına istinaden "Depo"lar arasında hesaben karşı tarafa iade edilmesi.

"Repo işleminde teorik olarak, sadece satıcı taahhüt altına girmektedir. Alıcı, süre sonunda menkul kıymetleri satıcıya geri getirip, satmak zorunda değildir. Eğer bu süre içinde menkul kıymetin fiyatı, anlaşmaya varılan fiyatın üzerine çıkmışsa alıcı menkul kıymetleri satma hakkını kullanmayabilir. Ters repoda ise; sadece alıcının menkul kıymetleri satıcıya geri satma taahhüdü vardır. Vade sonunda satıcı yetkili kuruluş tarafından belirlenen fiyatla satmak zorunda olduğu menkul kıymetleri almak zorunda değildir. Ancak yapılan bu düzenleme ile bu durum mümkün değildir. Çünkü tebliğde işlemin vadesinde taahhütlerin yerine getirilerek kararlaştırılan bedelin ilgili tarafa iletilmesi ve menkul kıymetin karşı tarafa iade edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Gücenme,1994:61)."

D.Repo'ya Konu Olan Menkul Kıymetlerin Teslim Esasları

Repo işlemlerine ilişkin teslim esasları tebliğ'in 9. maddesinde düzenlenmiştir. Repo ve ters repo işlemlerine konu olan menkul kıymetlerin yetkili kuruluşlarca Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından yapılacak düzenlemelere uygun olarak "Depo" edilmiş olması zorunludur. Repo konusu olan menkul kıymetlerin alıcıya fiziki teslimi yapılmaz. İşlemler hesaben gerçekleştirilir. Ters repo ile alınan menkul kıymetlerin işlem tarihi ile vade arasındaki süre içinde kalmak ve vadesi geri satma vadesini geçmemek koşuluyla repo işlemi ile yeniden satılması mümkündür.

V.Repo İşlemlerinde Değerleme

Gelir ve Kurumlar Vergisi mükellefleri tarafından ticari kazanç hükmünde beyanı zorunlu olan repo gelirlerinde, vadesi dönem sonundan sonraki bir tarihte dolacak olan repo işlemlerinde dönem sonu itibariyle faiz hesaplanarak gelir yazılması ve vergisinin ödenmesi gerekmektedir. Bu noktada dönem sonu itibariyle repoya konu olan menkul kıymetin gelirinin banka tarafından mı yoksa müşteri tarafından mı gelir yazılacağı ve vergisinin ödeneceği tereddüte neden olmuştur. Bu konu 06.07.2000 tarih ve 23956 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan, 67 Seri No’lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği’nin “Repo, Ters Repo İşlemlerinde ve Vadeli Mevduat Hesaplarında Değerleme “adlı 7. Bölümü’nde açıklığa kavuşturulmuştur. Yapılan bu düzenlemeye göre;

“Ülkemizde uygulanış şekliyle geri alım taahhüdü ile menkul kıymet satışı (repo) ve geri satım taahhüdü ile menkul kıymet alımı (ters repo) işlemleri esas itibariyle günün faiz koşullarında bir borç para alış veriş işlemi olup söz konusu menkul kıymetler bu işlemlerde bir nevi teminat unsuru olarak kullanılmaktadır. Zira, repo ve ters repo işlemlerinde kullanılan faiz oranı menkul kıymet üzerindeki faiz oranından bağımsız olarak günün piyasa koşullarına göre belirlenmekte, repo ve ters repoya konu menkul kıymetler üzerindeki gelirler repo ve ters repo yoluyla borç para veren tarafa aktarılmamakta ve dolayısıyla repo ve ters repo yoluyla borç para alanlar bu işlemlerden elde ettikleri vergiye tabi kazançlarını bu işlemlere konu olan menkul kıymetlerin piyasa değerlerinden bağımsız olarak belirlemektedirler. Bu durumda repo ve ters repoya konu menkul kıymetlerin her zaman menkul kıymeti geri almakla yükümlü olan tarafından Vergi Usul Kanunu’nun 279’uncu Maddesi çerçevesinde değerlendirilmesine tabi tutulması gerekmektedir.

Diğer yandan vadesi değerlendirilme gününden sonra olan repo ve ters repo işlemleri ile ilgili olarak, değerlendirilme gününe kadar tahakkuk eden faiz tutarları, repoya taraf olanlarca ticari kazancın elde edilmesi ile ilgili Gelir Vergisi Kanununun 38 ve 39, Kurumlar Vergisi Kanununun 13 üncü maddesi hükümleri çerçevesinde gelir veya gider olarak dikkate alınacaktır.”

Bankalar Birliği; Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayınlanan tebliğde belirtildiği üzere, repo ve ters repo işlemlerinde menkul kıymet banka müşterisine geçtiğinden dolayı bankanın değerlendirilme yapmayacağı gerekçesi ile 67 Sayılı Kurumlar Vergisi Genel Tebliği’nin 7. Bölümü’nün iptali için Danıştay’a dava açmıştır. Bu dava sonunda Danıştay yürütmenin durdurulması kararını vermiştir.

Danıştay tarafından alınan karar üzerine Maliye Bakanlığı, Türkiye’de repo kazancının repoya konu menkul kıymetin satış ve alış fiyatı arasındaki farktan değil, piyasa faiz oranları üzerinden belirlendiği ve bunun yatırımcılar tarafından önceden bilindiğini, söz konusu menkul kıymetlerin bu işlemlerde bir nevi teminat unsuru olduğunu, repo işlemlerinde menkul kıymet getirisinin repo

yapan kuruma ait olduğunu, repo yapan müşterinin menkul kıymetin zilyedi olmadığı gibi bu kıymeti herhangi bir şekilde elinden çıkarması veya teminat olarak kullanmasının da mümkün olmadığını, menkul kıymetin vade tarihinde repo yapan kuruma geri döndüğünü, repo faizinin repoya konu menkul kıymet faizinden bağımsız olduğunu , repo tarihindeki piyasa faiz koşullarına göre belirlendiğini ileri sürerek Danıştay 4. Dairesi'nin bu iptal kararını temyiz etmiş ve kararın bozulmasını talep etmiştir. Bu talep Danıştay Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu'nca incelenmiş, Maliye Bakanlığı'nın talebi yerinde görülmüş ve Danıştay 4. Dairesi'nin 67 Seri numaralı Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'nin repo işlemlerinin değerlendirilmesi ile ilgili bölümünün iptaline ilişkin yürümenin durdurulması kararını vermiştir.(23 Mart 2001 tarih ve 2001/89 sayılı karar ile) Bu karara göre repo işlemlerine konu menkul kıymetlerin, menkul kıymeti geri almakla yükümlü olan banka veya aracı kurumun Vergi Usul Kanunu'nun 279. Maddesi'ne göre değerlendirilmesi gerekmektedir.

Ancak dikkat etmek gerekir ki, yukarıda açıklanan karar, vadesi değerlendirme gününden sonra olan repo ve ters repo işlemleri ile ilgili olarak, değerlendirme gününe kadar tahakkuk eden faiz tutarına ilişkin kısmı ile ilgili olmadığından repo işleminde değerlendirme gününe kadar tahakkuk eden faiz Gelir Vergisi Kanunu'nun 38-39., Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 13. maddesi hükümleri çerçevesinde gelir ve gider olarak dikkate alınması gerekmektedir. Örneğin 12 gün vadeli, valörü 25.12.2004 olan reponun brüt faiz geliri 20.000.-TL ise, bu durumda 31.12.2004 tarihinde 10.000.-TL'lik kısmını gelir yazması gerekmektedir.

VI.Repo İşlemlerinde Gelir Vergisi Tevkifatı

Gelir Vergisi Kanunu'nun 75. maddesinde menkul sermaye iradı olarak kabul edilen durumlara yer verilmiş olup menkul sermaye iradı, sahibinin ticari, zirai veya mesleki faaliyeti dışında nakdi sermaye veya para ile temsil edilen değerlerden müteşekkül sermaye dolayısıyla elde ettiği kar payı, faiz, kira ve benzeri iratlardır şeklinde açıklanmıştır. İlgili maddenin 14. bendine göre repo, aynı maddenin 5. bendinde yer alan menkul kıymetlerin geri alım veya satım taahhüdü ile iktisap veya elden çıkarılması karşılığında sağlanan menfaatlerdir. 5. bendinde yer alan menkul kıymetler ise, her çeşit tahvil, hazine bonosu ile Toplu Konut İdaresi, Kamu Ortaklığı İdaresi ve Özelleştirme İdaresince çıkarılan menkul kıymetlerdir.

Gelir Vergisi Tevkifatı'nı düzenleyen 94. maddenin 14. bendinde repo ve ters repo gelirlerinin %20 oranında tevkifata tabii tutulacağı belirtilmiş olup bu oranın %10'u oranında ayrılan fon payı ile birlikte %22 kesintiye tabii olmaktadır. Bu kapsamda, ticari işletmeler tarafında yapılan ters repo işlemlerinden elde edilen kazançlarda tevkifata tabii tutularak kayıtlamalarda dikkate alınması ve "193 Peşin Ödenen Vergi Ve Fonlar" hesabının borcuna yazılması gerekir.

VII.Ters Repo İşlemlerinin Ticari İşletmeler Tarafından Muhasebeleştirilmesi

Nakit fazlası olan ve faiz geliri elde etmek isteyen ticari işletmeler geçici olarak repo işlemi(ticari işletme açısından ters repo) yaparlar ve yapılan bu repo işlemlerini muhasebe kayıtlarında gösterirler. Repo işleminde menkul kıymeti geri satma vaadi ile alan ticari işletmelerin muhasebe kayıtlarında bu işlemleri “111-Özel Kesim Tahvil Senet ve Bonoları” veya “112 Kamu Kesimi Tahvil Senet ve Bonoları” hesaplarında izlenmektedir. Repo sonucu oluşan kazanç ya da kayıp ise “645 Menkul Kıymet Satış Karı” veya “655 Menkul Kıymet Satış Zararı” hesaplarında muhasebeleştirilmektedir. Uygulamada yapılan bu kayıtlama işlemi repo işleminin özünü yansıtmamaktadır ve muhasebenin temel ilkelerinden olan *Özün Önceliği İlkesi*'ni ihmal etmektedir. “Özün önceliği ilkesi; işlemlerin muhasebeye yansıtılmasında ve onlara ilişkin değerlendirmelerin yapılmasında biçimlerinden çok özlerinin esas alınması gerektiğini ifade eder (Çaldağ ve Ayanoglu,2002:6).” Repo işlemleri biçimde menkul kıymet alım-satım işlemi gibi görünse de özünde teminatlı ve faizli borç alma işlemidir. Repo işlemlerinin menkul kıymet alım-satım işleminden öteye faizli ve teminatlı borç alma ve verme işlemi olarak kabul edilmesinin temel nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

a-Repo işlemine konu olan menkul kıymet müşteriye verilmemekte ve Merkez Bankası nezdinde depo edilmektedir. Müşteriye ise sadece repoyu temsil eden bir belge verilmektedir.Ayrıca müşterinin menkul kıymeti elden çıkarması, teminat olarak göstermesi de mümkün olmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında repoya konu olan menkul kıymet faizli borcun teminatı olmaktadır.

b-Repo işlemine ilişkin olarak Sermaye Piyasası tarafından yapılan düzenlemenin “İşlem Esasları” başlığı altında belirtildiği gibi repo işleminin vadesinde kararlaştırılan bedel faizli borcu veren tarafa ödenmekte ve karşılığında da borç alana Merkez Bankası nezdinde depo edilen menkul kıymetleri geri verilmektedir.. Yani repoya konu olan menkul kıymet hiçbir zaman borç veren tarafa tam olarak geçmemekte ve sadece repo konusu faiz gelirini elde etmektedir.

Esas itibariyle repo işlemlerinin özünde sadece repo yapan taraf geri alma yükümlülüğü altına girerken, ters repo işleminde de sadece ters repo yapan taraf geri satma yükümlülüğü altına girmektedir. Böylece repo işleminde menkul kıymeti alan taraf geri vermeyebilir, ters repoda ise karşı taraf geri almayabilir. Eğer böyle bir durum olsaydı menkul kıymet alım-satımı işleminden söz edilebilir ve 111-Özel Kesim Tahvil Senet ve Bonoları hesabı ile 112- Kamu Kesimi Tahvil Senet ve Bonoları hesapları kullanılabilirdi. Oysa ki, Sermaye Piyasası'nın yapmış olduğu bu düzenleme iki tarafı da yükümlülük altına sokmakta ve repo işleminin menkul kıymet alım-satımı işlemi olmasını engellemekte, iki tarafın da karşılıklı olarak yükümlülük altına girmesiyle borç-alacak ilişkisi doğmaktadır.

c-Repo işlemine konu olan menkul kıymetin getirisi ile repo işleminin getirisi birbirinden farklıdır. Repo işleminin getirisi piyasa faiz oranına göre tespit edilen bir faiz oranı olmakta iken, menkul kıymete ilişkin getiriler ve menfaatler repo işlemi ile karşı tarafa geçmemektedir. Menkul kıymetin getirisi yetkili kuruluşa ait iken repo işleminin faizi ise müşteriye aittir. Müşterinin faiz geliri dışında menkul kıymete ait herhangi bir kazancı bulunmamaktadır.

Yukarıda da nedenleri sayıldığı gibi repo işlemleri özünde “Menkul Kıymet Teminatlı Borç-Alacak İşlemi” olarak ifade edilebilir.. Bu durumda yapılacak muhasebe kayıtlarında, repo işlemleri hemen nakte çevrilebilir nitelikte olduğu için 10 Hazır Değerler grubu içerisinde “102 Bankalar” hesabı veya ayrı bir hesap açılarak “104 Repo İşlemleri” hesabında izlenmesi daha doğru olur. Oluşan kazanç ve kayıp ise “642 Faiz Gelirleri” veya “780 Finansman Giderleri” hesaplarında izlenmelidir. Buna göre aşağıda repo işleminin ticari bir işletmede muhasebeleştirilmesine ilişkin bir örnek uygulamaya yer verilmiştir.

Örnek Uygulama:

XYZ işletmesi elindeki atıl fonları değerlendirmek amacıyla X bankası ile ters repo işlemi yapmaya karar vermiştir. Repoya konu olan devlet tahvillerinin nominal değeri 80.000 YTL olup, banka bu menkul kıymetleri 50.000 YTL’ye almıştır. İlgili menkul kıymetleri 60.000 YTL’den alıp 65.000 YTL’ye satmayı kapsayan bir repo işlemi taraflarca kabul edilmiş olup Gelir Vergisi ve Fon payı %22’dir. Bu durumda XYZ işletmesinin yapacağı ters repo işleminin muhasebe kayıtlarını yapınız.

I. Uygulamada Yapılan Kayıtlamalar:

1-Ters repo işleminin alış bedeli ile 112 Kamu Kesimi Tahvil Senet ve Bonoları hesabına kaydı:

-----/-----	
112 Kamu Kesimi Tahvil Senet ve Bonoları	60.000
100 Kasa	60.000
-----/-----	

2-Saklamaya verilen menkul kıymetlerin nominal değeri ile nazım hesaplara kaydedilmesi:

-----/-----	
900 Borçlu Nazım Hesaplar	80.000
11 Saklamaya Verilen Men. Kıy. Nominal Değeri	
11 02 Saklamaya Verilen Kamu Kesimi Tahvil Senet ve Bonoları	
910 Alacaklı Nazım Hesaplar	80.000
11 Menkul Kıymetlerden Alacaklar	
11 01 Devlet Tahvili	
-----/-----	

3-Ters repo işleminin vadesinin dolmasıyla gelir tahsilinin kaydı:

100 Kasa	63.900
193 Peşin Ödenen Vergi Ve Fonlar	1100
112 Kam. Kes. Tah.Sen. Bon	60.000
645 Men. Kıy. Sat. Karı	5.000

4-Nazım hesapların ters kayıtlarla kapatılması:

910 Alacaklı Nazım Hesaplar	80.000
11 Menkul Kıymetlerden Alacaklar	
11 01 Devlet Tahvili	
900 Borçlu Nazım Hesaplar	80.000
11 Sakla. Verilen Men. Kıy. Nominal Değeri	
11 02 Sakla. Verilen Kamu Kes.Tah.Sen. Bon.	

II.Olması Gereken Kayıtlamalar:

1-Ters repo işleminin alış bedeli ile 102 Bankalar hesabına kaydı:

102 Bankalar	60.000
100 Kasa	60.000

2-Saklamaya verilen menkul kıymetlerin nominal değeri ile nazım hesaplara kaydedilmesi:

900 Borçlu Nazım Hesaplar	80.000
11 Saklamaya Verilen Men. Kıy. Nominal Değeri	
11 02 Saklamaya Verilen Kamu Kesimi Tahvil Senet ve Bonoları	
910 Alacaklı Nazım Hesaplar	80.000
11 Menkul Kıymetlerden Alacaklar	
11 01 Devlet Tahvili	

3-Ters repo işleminin vadesinin dolmasıyla faiz tahsilinin kaydı:

100 Kasa	63.900
193 Peşin Ödenen Vergi Ve Fonlar	1100
102 Bankalar	60.000
642 Faiz Gelirleri	5.000

4-Nazım hesapların ters kayıtla kapatılması:

-----/-----	
910 Alacaklı Nazım Hesaplar	80.000
11 Menkul Kıymetlerden Alacaklar	
11 01 Devlet Tahvili	
900 Borçlu Nazım Hesaplar	80.000
11 Sakla. Verilen Men. Kıy. Nominal Değeri	
11 02 Sakla. Verilen Kamu Kes.Tah.Sen. Bon.	
-----/-----	

VII.Sonuç

Repo işlemleri teoride menkul kıymet alım-satım işlemi olarak ifade edilmektedir. Ancak Sermaye Piyasası Kurulunun yapmış olduğu düzenleme ile getirdiği şartlar repo işleminin menkul kıymet alım satımından ziyade faizli borç alış veriş niteliği kazanmasına neden olmuştur. Bu durum ise muhasebe kayıtlarında biçimden çok özün öncelikli olması esasını getiren özün önceliği ilkesinin etkili olmasına neden olmuştur.

Özün önceliği ilkesi gereği repo işlemlerine konu olan menkul kıymetler kısa vadeli borçlanmanın teminatı niteliğindedir. Bu nedenle repo işlemlerinin Menkul Kıymet Teminatl Borçlanma ve Alacaklanma olarak ifade edilmesi uygun olacaktır.

Ticari işletmeler repo işleminin karşı tarafın yani ters repo yapan taraf olmaktadır. Ters repo işlemlerinin ticari işletmelerde muhasebe kayıtlarına alınmasında bankaya verilen kredi veya ayrı bir hesapta izlenmesi ve gelirinin faiz geliri, giderinin de finansman gideri olarak kaydedilmesi özün önceliği ilkesine de uygun olmasını sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Yüksel, A. S.,Yüksel, A.ve Yüksel,Ü.(2002),Banka Yönetimi El Kitabı, Alfa Yayınları,Birinci Baskı, İstanbul.
- Parasız,İ.(1997), Para Banka ve Finansal Piyasalar Teori ve Politika,Bursa.
- Karabıyık, L. E.(1997),Menkul Kıymet Borsası ve Diğer Yatırım Alternatifleri, Marmara Kitabevi, Birinci Baskı, Bursa.
- Uzunoğlu, S.(1998), Yeni Finansman Teknikler, Strata Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul.
- Yetim,S.(1991)“Repo, Swap ve Forward, Türkiye ve Dünya Uygulaması” *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi*10,ss128 133.
- Yetim, S.(1997), Repo, Ters Repo ve Menkul Kıymet Ödünç İşlemleri Sermaye Piyasası Kurumu Yayını, Birinci Baskı, Ankara.
- Yetim, S.(1997) “Repo, Ters Repo ve Menkul Kıymet Ödünç İşlemleri”,*Hazine Dergisi*,6, ss.75 87.

- Kendirli, S.(2001), “Repo-Ters Repo İşlemleri ve Muhasebe Uygulamaları I (Banka, Sanayi ve Ticaret İşletmelerinde)”*Mükellefin Dergisi*, 100, ss.92 108.
- Şenman, Ş.(1998) “Sabit Getirili Menkul Kıymetlerin Analizi(Diğer Yatırım Araçları Getirili İle Karşılaştırmalı Bir Uygulama)” *Yüksek Lisans Tez*, Denizli.
- Öcal, T. ve Çolak, Ö.F.(1999) *Finansal Sistem ve Bankalar*, Nobel Yayınları, Birinci Baskı, Ankara.
- Gücenme, Ü.(1994), *Türkiye’de Sermaye Piyasasındaki Son Gelişmeler*, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Ankara.
- Çaldağ,Y. ve Ayanağolu, Y.(2002), *Genel Muhasebe* ,Gazi Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara.